



GÜÇ VE NÜFUZ: IV. MEHMED VE DÂRÜSSAÂDE AĞASI ABBAS AĞA

Merve Çakır Kolikoğlu*

Gönderilme Tarihi: 27.05.2025 - Kabul Tarihi: 20.06.2025

Özet

Osmanlı sarayında Harem-i Hümayûn'un güvenliği ve yönetiminden Dârüssaâde ağaları, sorumlu olmuştur. 16. yüzyılda, hanedanın en yaşlı mensubunun tahta çıktığı ekberiyet usulüne geçilmesiyle tüm hanedan üyeleri, İstanbul'da toplanmış ve Harem merkezi bir güç odağı hâline gelmiştir. Padişah ile birlikte vâlide sultan, damatlar ve Harem halkı da siyasette etkili olmuştur. Dârüssaâde ağaları padişaha ve hanedana en yakın konumda yer almış; siyasi, idari ve ekonomik nüfuza sahip, saray içi ve dışı politikaların yönlendirilmesinde aktif rol oynayan bir iktidar odağına dönüşmüştür. Dârüssaâde ağasının padişah tarafından "nâmus-ı saltanat"ın muhafızı olarak tanımlanması, bu makamın sadece fiziksel değil, aynı zamanda ahlaki ve siyasi anlamda kritik bir görev üstlendiğini göstermektedir.

Sultan IV. Mehmed, saltanatının büyük bir kısmını Edirne'de geçirmiş ve seferlere katıldığından payitahttan uzak kalmıştır. 1668 tarihinde Girit Seferi'ne çıktığında, Harem'in tüm sorumluluğunu Abbas Ağa'ya emanet etmiş ve emirlerini hat-ı hümayûnlarıyla iletmiştir. IV. Mehmed ile Abbas Ağa arasındaki yazışmalar, padişah ile Dârüssaâde ağası arasındaki ilişkinin mahiyetini ve bu makamın sahip olduğu çok boyutlu fonksiyonu ortaya koymaktadır. Dârüssaâde ağasının görevi yalnızca Harem'i korumakla sınırlı kalmamış, İstanbul'daki genel asayişin gözetimi, saray içi ve dışı haberlerin takibi, kaymakam paşa ile ilişkiler ve devletin önemli meselelerinin padişaha bildirilmesi gibi geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Abbas Ağa, her gelişmeyi vakit geçirmeksizin telhisler ile bildirerek, padişahın güvenini pekiştirmiştir. IV. Mehmed ile Abbas Ağa arasında yetki sınırları padişah tarafından belirlenmiş, denetimli ve kontrollü bir ilişki söz konusudur.

Anahtar kelimeler: Abbas Ağa, IV. Mehmed, Turhan Sultan, Vâlide Sultan, Dârüssaâde Ağası, Harem, Haremeyn Evkafı

POWER AND AUTHORITY: SULTAN MEHMED IV AND THE CHIEF BLACK EUNUCH ABBAS AGHA

Abstract

In the Ottoman court, the security and administration of the Imperial Harem were entrusted to chief black eunuchs (Dârüssaâde Ağaları). With the adoption of the principle of seniority (*ekberiyet*) in the 16th century—whereby the eldest male member of the dynasty acceded to the throne—all members of the dynasty were relocated to Istanbul, transforming the harem into a central locus of political power. The sultan, the valide sultan (queen mother), royal sons-in-law, and other members of the harem actively participated in the political sphere. Occupying a position of closest proximity to the sultan and the imperial household, the chief black eunuch evolved into a key locus of authority, wielding significant political, administrative, and economic influence. He played an active role in shaping both internal and external court policies. The fact that the sultan referred to the chief black eunuch as the "guardian of the honor of the sultanate" illustrates that the role encompassed not only physical responsibilities but also critical moral and political duties.

Sultan Mehmed IV spent much of his reign in Edirne and was often away from the capital due to his participation in military campaigns. During the Cretan Campaign in 1668, he entrusted full responsibility for the imperial harem to Abbas Ağa and sent his orders through imperial decrees (*hat-ı hümayûn*). The correspondence between Mehmed IV and Abbas Ağa reveals the nature of their relationship and the multifaceted role of the chief black eunuchs. The duties of the eunuchs went beyond protecting the harem. They included maintaining public order in Istanbul, monitoring internal and external palace affairs, managing relations with the kaymakam pasha, and reporting important state matters to the sultan. Abbas Ağa kept the sultan informed of all developments through timely reports, strengthening the trust between them. The boundaries of Abbas Ağa's authority were set by Mehmed IV, and their relationship was defined by strict control and oversight.

Keywords: Abbas Ağa, Sultan Mehmed IV, Turhan Sultan, Queen Mother, Dârüssaâde Ağası, The Chief Eunuch, Imperial, Haremeyn Endowments

İmdi gerekidir ki hâb-ı rahâtı kendine haram idüp ahdine edâsı müfevvez olan harem-i hümayûnum hizmeti zabt ve rabtı vesâiridir can ve başınla çalışup ırz u nâmûs-ı saltanatım sıyânet etmekle izz ü huzur-ı fâyizü'n-nur-ı pâdişâhânemde kendine mazhar-ı duâ idesin imdi göreyim seni ırz u nâmûs-ı saltanatım umûrunda hekîmâne ve müdebbirâne hareket idesin ve bâde'l-yevm rikâb-ı hümayûnuma ilâmı muktezi ahvâl vâk'i oldukda müteâkiben arz ve ilâm idesin gözü'n açup harem-i hümayûnumun zabt ve rabtı husûsunda ziyâde takayyüd ve ihtimâm idesin ve's-selâm.¹

IV. Mehmed'in (1648-1687) dönemin muktedir Dârüsaâde Ağası Abbas Ağ'a (1668-1671) yazdığı bu hat-ı hümayûnda işaret ettiği üzere harem, padişahın namus ve şerefini temsil etmekte, onun muhafazasında Ağ'a'nın dikkatli ve tedbirli olması hususunda tenbihatta bulunmuştur. Sadece IV. Mehmed değil, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı sultanları, hanedan mensupları ve görevliler haricinde kimsenin giremediği bu mahrem mekânı, bizzat kendilerine sorumlu olan ve devletin üst hiyerarşide yer verdikleri dârüssaâde ağalarına emanet etmişlerdir. Padişahın ve yaşadığı mekânın ahlaki ve politik düzeni ile güvenliğinden dârüssaade ağalarını sorumlu tutmuştur.²

Çelebi Mehmed (1413-1421) döneminden itibaren Harem ağalarının bazı değişim ve dönüşümle beraber sarayda görevlendirildikleri bilinmektedir. Enderûn ve Harem'in muhafazasından Bâbüssaâde ağaları (Ak Ağalar) sorumlu iken III. Murad (1574-1595), 982/1574-1575 tarihinde Habeşi Mehmed Ağ'a'yı bâbüssaâde ağalığından ayrılıp Dârüssaâde ağası ünvanını vermiştir. Bu görevine ek olarak 995/1586-87'de Bâbüssaâde ağalarının idaresinde olan Evkâf-ı Haremeyn Nezâreti de kendilerine tevdi edilmiştir.³

Haremeyn vakıflarının yanında deşîşe, gavriye, sancak, hasekiye, sultan, vâlide sultan, saray erkânı ve vezir vakıfları nazırlığı da dârüssaâde ağalarına bağlanmıştır.⁴ Haremeyn-i şerifeyn ve selâtin vakıflarını mütevelliler eliyle yönetmesi, dışarıda da güç ve nüfuzunun artmasını sağlamış, teşrifatta sadrâzam ve şeyhülislâmdan sonra üçüncü sırada yerini almıştır.⁵ Habeşi Mehmed Ağ'a, bu makama yükseldikten sonra İkinci Avlu'ya bakan Harem kapısını görüşmeleri yapmaya uygun hale gelecek şekilde genişletmiş, bazı müzâkarelerini ve imparatorluk vakıfları ile ilgili toplantılarını burada yapmaya başlamıştır.⁶ III. Murad döneminde Dârüssaâde ağasının odası dâhil haremde inşa edilen has oda ve hamamları içeren genişletme projesi, Harem ağalarının ve kadınlarının politik gücünün fiziki bir yansıması olarak görülebilir.⁷

Harem yönetiminin en yüksek amiri olan Dârüssaâde ağalarının siyasi gücü 17 ve 18. yüzyıllarda daha da artmıştır. Bunun temel sebeplerinden birinin 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı saltanat verâsetinin babadan oğula intikâl eden yapıdan, en büyük hanedan mensubunun tahta vâris olduğu "ekberiyet usûlüne" dönüşmesinin etkili olduğu genel kabul görmektedir.⁸ Zira bundan sonra Osmanlı hânedanı tek bir hükümdar ile değil, vâlide sultanlar ve damatlar gibi hanedan mensuplarının yönetime topluca dahil olduğu, aynı zamanda vezirler ve bunların adamlarıyla merkezî bürokrasi

1582 tarihinde verildiğini kaydetmektedir. Jane Hathaway, "Habeşi Mehmed Ağa: The First Chief Harem Eunuch (Dârüssaade Ağası) of the Ottoman Empire", Ed. Asad Q Ahmad, vd., *The Islamic Scholarly Tradition*, Leiden: Brill, 2011, 183

4 Ahmet Arslantürk, Kadir Arslanboğa, "1668-2670 (H. 1079-1080) Yıllarında Dârüssaâde Ağası Nezâretindeki Vakıflarla İlgili Bazı Arşiv Kayıtları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 34/2 (2015), 18.

5 Çağatay Uluçay, *Harem II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001, 119-120.

6 Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, 224; Hathaway, "Habeşi Mehmed Ağa", 184.

7 Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*, 214-224.

8 Çağatay Uluçay, *Harem II*, 122; Hathaway, "Habeşi Mehmed Ağa", 191; Turan, "Mahremiyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları", 136-137.

1 Topkapı Sarayı Arşivi Evrakı, TSMA, E. 782/12.

2 Ahmet Nezihi Turan, "Mahremiyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları", *Osmanlı Araştırmaları*, 19 (1999), 128.

3 Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, 1; Jane Hathaway, Habeşi Mehmed Ağ'a Haremeyn Evkafı Nezâreti'nin



Harem-i hümayûnda Şehzâdeler Mektebi'nde Dârüssaâde ağasının odası

çerçevesinde iktidar paylaşımıyla idare edilen bir yapı hâline gelmiştir.⁹ 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başında Osmanlı padişahlarının çoğunun sefere çıkmayıp başkentte kalması ve saray sınırlarında yaşaması da bu bağlamda ayrı bir önem arz eder. Pierce, padişahın bu yeni konumunu “yerleşik sultan” ve “saray padişahı” olarak betimlemektedir. Cihangîr yerine saraya sıkışan padişahlar, taht kavgalarını, iktidar oyunlarını ve mücadelelerini de ister istemez bizzat saraya yönlendirmişlerdir. Bu değişimin en önemli neticesi, Harem’in kurumsal boyutunun büyümesi, vâlide sultan, padişah kadınları,

kethüdâ kadın ve Harem ağalarının otoritesinin artması olmuştur.¹⁰ Ayrıca, şehzâde sancaklarının ortadan kalkması ve şehzâdelerin sancağa çıkma pratiğinin sona ermesiyle de bütün saltanat ailesi, başkentte tek çatı altında birleşmiştir. Saltanat hanesinin yeni aldığı biçimde, vâlide sultan öncelik kazanmış ve Harem-i Hümayûn onun nezareti altında idare edilmiştir.¹¹ Buna paralel olarak vâlide sultanın Harem çevresi, özellikle de Dârüssaâde ağaları benzeri görülmemiş derecede nüfuz sahibi

⁹ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan ve Toplum*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, 17.

¹⁰ Pierce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükmümlerlik ve Kadınlar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, 223-243.

¹¹ Pierce, *Harem-i Hümayun*, 30.

olmuştur.¹² Ayrıca şehzâdelerin eğitimi de doğrudan Dârüssaade ağasının denetimine ve onun dairesinde verilmiştir. Bu vesileyle padişah namzediyle yakın ilişki kurmasının önemli bir aracı olmuştur.¹³ Başta padişah olmak üzere hanedan üyelerine de fiziki yakınlıklarının bulunması, siyaset sahnesinin önemli aktörleri arasında yer almalarının yolunu açmıştır.¹⁴ Padişah ve vâlide sultana fiziksel olarak her dâim ulaşabilir olmaları, onları daha da güçlü kılmıştır.

17. yüzyılda Dârüssaade ağalığı, artık sahip oldukları nüfuz ve siyasetteki etkileri sebebiyle devlet adamlarının çekindiği bir makam hâline gelmiştir. IV. Mehmed saltanatının yaşlı ve kudretli sadrâzamı Köprülü Mehmed Paşa (ö. 1661) ile Dârüssaade Ağası Solak Mehmed Ağa arasında geçen ilginç bir diyalogu *Anonim Tevârih* biraz eleştirel bir dille şöyle aktarmaktadır:

“Kızlar Ağası Solak Mehmed Ağa bir âdemin hakkında didi ki ‘öl kimse için size ba’zı şey’ iğvâ iderler ise mukayyed olman.’ Köprülü elini öpdü ve başı üzre kodu. Bu siyâkda Köprülü’ye dirler ki ‘siz aceb kızlar ağasına bu merteye ruhsat virürsüz?’ Cevâbında dir ki ‘âdem senin aklın yok imiş ben pâdişâh ile ekser evkâtta kâğıt ile söyleşirüm o ise pâdişâh câriyesi ile yatürken iktizâ itdükde varur benim hilâfıma söyler ve câriyesi dâhi te’yîd eyler beni öldürürler bunlar bir deli tâ’îfedir semtiyle zabt olunur.’”¹⁵

Bu diyalog, biraz hicivle bezenmiş bir dille saray içindeki güç dengelerini ironik biçimde yansıtmaktadır. Sadâret makamını şartlar sunarak kabul eden Köprülü Mehmed Paşa’nın Solak Mehmed Ağa karşısında temkinli davranması, Dârüssaade ağalarının padişaha yakınlıkları sayesinde ne kadar etkili olduklarını göstermektedir.

Osmanlı sarayında bir güç merkezi haline gelen Dârüssaade ağaları, padişahların tahttan indirilmesi, yeni padişahın cülûsu veya padişahın konumunun sağlama alınması gibi siyasi kutuplaşmalarda saray içi ve dışından kurdukları hiziplerle başrolde yer almışlardır. Zira ekberiyet uygulamasıyla vâlide sultanlar siyasette etkin olmaya başlamış ve Dârüssaade ağaları vâlidelerin dış dünyayla iletişimlerinde aracı olmuştur. Örneğin, 17. yüzyıl başı Dârüssaade ağalarından Elhâc Mustafa Ağa saray siyasetinde etkili olmuştur. III. Murad ve III. Mehmed (1595-1603) dönemlerinde hadım ağa olarak haremde hizmet etmiş ancak 1603 tarihinde mahiyetini tam tespit edemediğimiz bir sebeple Mısır’a sürgün edilmiştir. I. Ahmed (1603-1617) çocukluktan beri tanıdığı ve sadakatine güvendiği Ağa’yı tahta çıktığında İstanbul’a davet ederek musâhibi yapmış, ardından 1605’te dârüssaade ağası olarak atamıştır.¹⁶ Sultan I. Ahmed’in en güvendiği kişilerden olan Ağa, Sultan Ahmed Camii’nin yapımı sırasında Kalender Paşa’nın bina emini olmasına aracılık etmiştir. Padişah’ın 1612’de Edirne’ye yaptığı av gezisine de katılmış, maiyyetinde yer almıştır. Ayrıca Sultan, Edirne Sarayı’na gelmeden birkaç gün önce şehzâdeleri Osman ve Mehmed ile önden giderek hazırlıklara refakat etmiştir. Benzer şekilde harem sakinleri ile de yakın ilişki kuran Ağa, Sultan I. Mustafa’nın (1617-1618) cülûsundan sonra yeniden taşraya gönderilme badiresini vâlide sultanın yardımıyla atlatmıştır. Vâlidenin gözdelelerinden olmasına rağmen,¹⁷ Sultan I. Mustafa’nın tahttan indirilmesi ve yerine II. Osman’ın (1618-1622) tahta

12 Jane Hathaway, “The Wealth and Influence of An Exiled Ottoman Eunuch in Egypt: The Waqf Inventory of ‘Abbas Agha”, *Jesho*, 37/4 (1994), 293

13 Hathaway, “Habeşi Mehmed Agha”, 182.

14 Altındağ, “Dârüssâde”, 2.

15 Ramazan Aktemur, *Anonim Osmanlı Vekâyinâmesi (H. 1058-1106/M. 1648-1694) Metin ve Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 114.

16 Baki Tezcan, *Searching Osman: a Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618-22)*, Doktora Tezi, Princeton University, 2001, 168.

17 Tülin Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, 64-65.

çıkmasının mimarı yine kendisi olmuştur. Mustafa Ağa, Kaymakam Sofu Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Esad Efendi ve sabık Kaptan-ı Derya Ali Paşadan (1581-1621) oluşan hizip ile birlikte I. Mustafa'nın tahttan indirilmesinde rol almıştır.¹⁸ Yeni padişah döneminde iktidarını iyice pekiştiren Elhâc Mustafa Ağa, on üç yaşında iktidara geçen yeni padişahın annesi hayatta olmadığı için hocası Ömer ile saltanatının ilk iki yılında nâiblik görevini üstlenmiş; ancak değişen dengeler yüzünden 1620 yılında Mısır'a gönderilmiştir.¹⁹ Bu sürgün dönemi, Ağa'nın payitahttaki bağlantıları sebebiyle kısa süreli olmuş ve IV. Murad (1623-1640) saltanatının ilk yılında, Sadrazam Kemankuş Ali Paşa, ikinci kez Dârüssaâde ağası olarak atanmasını sağlamıştır. Kırım Hanı Mehmed Giray'ı sevmediğinden onun yerine eski Kırım Hanı'nı başa geçirmek için mücadele etmiş, ancak başarılı olamamıştır. Elhâc Mustafa Ağa, yaklaşık yedi-sekiz ay süren kısa bir görev süresinin ardından 1624 tarihinde vefat etmiştir.²⁰

IV. Mehmed'in saltanatının ilk yılları da Dârüssaâde ağaları açısından karmaşık ama önemli bir zaman dilimidir. Padişah, yedi yaşında tahta çıktığında, onun yerine idareyi ele geçirmek isteyen Kösem Sultan (ö. 1651) ve Turhan Sultan (ö. 1683) arasındaki mücadelede Harem ağaları oldukça etkin olmuştur. Kösem Sultan, teâmül gereği Eski Saray'a gönderilmesi gerekirken, sahip olduğu bilgi ve deneyim gerekçesiyle; çocuk yaşta tahta geçen padişahın terbiye ve nezaret görevi Turhan Sultan yerine ona verilerek "vâlide-i muazzama" sıfatıyla nâibelik görevini üstlenmiştir. Kösem Sultan, üç yıllık nâibeliği döneminde ocak ağaları ile yakın iş birliğinde iken Harem ağaları Turhan Sultan'ın yanında yer almıştır.²¹ Dönem tarihçilerinden Vecihî, Turhan Sultan'a



Dârüssaâde Ağası, Kıyâfetnâme, 19. yüzyıl, TSMK, A. 3690

tabi olan kara ağalar ve saray iç halkı, devlet işlerine müdahale edemediklerinden ve ocak ağalarından şikayetçi olduklarından, Kösem Sultan'ın padişahı ve vâlidesini öldürüp Sultan IV. Mehmed'in kardeşi Şehzâde Süleyman'ı tahta çıkaracağı söylentisini yaydığını anlatır.²² İki vâlide arasındaki mücadele Kösem Sultan'ın ölümüyle neticelenmiştir. Böylece Turhan Sultan'ın ve dolayısıyla Harem ağalarının iktidar dönemi başlamıştır. Baş Lala Süleyman Ağa, Turhan Sultan'ın nâibeliği elde etmesiyle hizmeti karşılığında dârüssaâde ağalığına terfi etmiştir.²³

18 Baki Tezcan, *Searching Osman*, 166-173.

19 Baki Tezcan, *The Second Empire Political and Social Transformation in the Early Modern World*, Cambridge: Cambridge University Press 2010, 118-120.

20 Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, haz. Ahmed Nezihi Turan, İstanbul: Kitabevi Yayınevi 2000, 48.

21 Merve Çakır, *IV. Mehmed'in Ailesi ve Hanedan Politikası*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2024, 127-136; Erhan Afyoncu, Uğur Demir, *Turhan Sultan*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015, 32-52.

22 Ziya Akkaya, *Vecihî Devri ve Eseri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1957, 109.

23 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyi'-Nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, Haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008, 41.

Büyük badirelerden sonra Harem idaresinin başına geçen Süleyman Ağa, ilk iş olarak Kösem Sultan'ın ekibini tasfiye etmeye başlamıştır. Bir yandan yeniçeri ağalarının görevden alınmasını, idam ve sürgünle izâlelerini sağlarken,²⁴ bir yandan da kendi himayesindeki şahısların kilit mevkilere gelmelerinde katkısı olmuştur. Onun tavassutuyla Kasım Ağa, vâlide sultan kethüdâsı, Gürcü Mehmed Paşa ise sadrâzam olmuştur. Sultan IV. Mehmed ve Turhan Sultan'ın dirayetli sadrâzam arayışında Köprülü Mehmed Paşa'nın atanması söz konusu olduğunda Süleyman Ağa, kurduğu ittifakların sarsılmaması adına bu fikre şiddetle karşı çıkmıştır.²⁵

Dârüssaâde Ağası Abbas Ağa

Dârüssâde ağalarının iktidardaki padişahlarla ilişkilerini veri yetersizliğinden takip etmek her zaman mümkün olmamıştır. Ancak, 1668'de Dârüssaâde ağalığına atanan Abbas Ağa'nın IV. Mehmed'le ilişkisi ikili arasındaki yazışmalardan daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kontrollü ama hiyerarşik olarak nitelendirebileceğimiz bu ilişkide, 1657 tarihinden itibaren saltanatının büyük bir kısmını Edirne'de geçiren Padişah ile İstanbul'da bulunan Abbas Ağa'nın yazışmaları, ağa-padişah ilişkisinin farklı bir yüzünü ortaya koymaktadır. IV. Mehmed küçük yaşta tahta çıktığında yönetimde, önce büyük vâlide Kösem Sultan, ardından vâlide-si Turhan Sultan ile Harem ağaları etkili olmuştur. Gençliğinde ise vâlidesinin ve ağaların tahakkümünden kurtularak siyasette temayüz etmeye başlamıştır.²⁶ Sultan IV. Mehmed, gençlik yıllarından itibaren Pierce'ın tanımladığı 17. yüzyılın "yerleşik padişah" tanımının aksine devlet yönetiminde varlık gösteren, sefere çıkan, hareketli ve savaşçı bir padişah olmuştur.²⁷

16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başından itibaren hem saray içinde hem de dışında güç ve nüfuz sahibi olan Dârüssaâde ağasının muktedir bir padişah ile ilişkisini IV. Mehmed ile Abbas Ağa örneği üzerinden izlemek mümkündür. Padişahların sadrazam ve devlet adamları ile yazışmaları mu'tad iken Dârüssaâde ağaları ile yazışmaları daha ender bir durumdur. Zira aynı sarayda yaşadıkları için her zaman yüzyüze görüşme ve iletişimlerini şifâhi olarak yürütme imkânına sahip olmuşlardır. Dolayısıyla IV. Mehmed'in Abbas Ağa ile yazışmaları istisnai bir durum teşkil etmektedir. Yazışmaların yapıldığı dönemde, Fazıl Ahmed Paşa'nın (ö. 1676) serdarlığında, Girit'teki Kandiye Kuşatması devam etmektedir. Sultan IV. Mehmed bu sefere katılmak üzere 1668 Ağustos'unda Edirne'den hareket etmiş, Yenişehir'de kışı geçirdikten sonra Ağustos 1669'da Eğriboz'a geldiğinde Girit'in fethi haberini almış ve kışı Selanik'te geçirdikten sonra Temmuz 1670'de Edirne'ye dönmüştür.²⁸ Yazışmalar, genel olarak Abbas Ağa'nın Sultan'a yazdığı telhislere cevaplarıdır. Ağa'nın haremi muhafazası, Haremeyn vakıflarının yönetimi, hanedan ailesinin işleri, Padişah ve Vâlide Sultan arasında aracılık gibi asli vazifelerinin yanında, İstanbul'da kaymakam paşa başta olmak üzere devlet görevlilerinin takibi, nedeni belirsiz yangınları soruşturmak gibi İstanbul ile ilgili diğer meseleleri içerir.

Söz konusu hat-ı hümayûnlar, padişah ile Dârüssaâde arasındaki ilişkiyi ağanın uhdesindeki asli görev ve sorumluluklarının yanında padişah tarafından kendisine tevdi edilen vazifelerini nasıl yerine getirdiğini ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır. Sultan IV. Mehmed, Girit Seferi'ne çıkmadan önce Abbas Ağa ile yüz yüze görüşüp görev ve sorumlulukları hakkında tenbihatta bulunmuştur. Söylemeyi ihmal ettiği bazı hususları da sefere çıktıktan sonra yazmıştır.²⁹ İstanbul dışında bulunduğu

24 John Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt IV, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011, 591.

25 Çakır, *IV. Mehmed'in Ailesi ve Hanedan Politikası*, 141-142.

26 Detaylı bilgi için bk. Çakır, *IV. Mehmed'in Ailesi ve Hanedan Politikası*, 165-186.

27 Marc David Baer, *IV. Mehmed Döneminde Osmanlı Avrupa'sında İhtida ve Fetih*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınları, 2008, 263.

28 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyinâmesi*, 283-342.

29 "Sen ki dârüssâdetim ağası olan Abbas Ağasının hat-ı hümayûn-ı saâdet-makrûnum vusûlünde mâlûmun olsun ki hâlâ rikâb-ı kâmyâbıma gönderdiğin telhîsin vâsıl olup her ne ki arz ve ilâm eyledinse mâlûm-ı şâhânem olmuştur berhudâr olasin sana mufârekat mahallinde ifade edecek bazı fermânım var idi lakin ol rûz-ı firakat-endûzda dağdağa-i iftirâkden ferâmuş

ve uzun fasılaların ardından geldiği için haremın tüm sorumluluğunu Dârüssaâde ağasına bırakmıştı: "... Harem-i hümayûnu baştan sona sana emânet eyledim, basîret ve intibâh üzere olasin"³⁰ veya "... bizim elimiz ayağımız ol taraftan kesilmiştir uzaklaşmadan sana tâviz eyledim heman lâyük-ı devletim ırz-ı nâmûs-ı saltanatım gözedesin"³¹ gibi ifadelerle Harem yönetiminde Abbas Ağa'ya duyduğu derin güveni, Harem'in yönetimi ve hanedan mensuplarının selâmeti konusunda ona verdiği geniş yetki ve sorumluluğu açıkça ortaya koymaktadır.

IV. Mehmed, Abbas Ağa'ya işlerinde salâhiyet ver- se de sürekli bilgi vermesini ve her hususu kendisine danışmasını tenbihlemeyi de unutmamıştı. Ağa da bilhassa İstanbul'daki her havadisi, Harem ve özel-likle ailesi ile ilgili haberleri aktarmıştır. Harem'de salgın hastalık çıktığında vâlide sultan, haseki sultan ve Şehzâde Mustafa'nın karantina altına alınması söz konusu olduğunda Ağa'nın oraların ahvâlini daha iyi bildiğini ve gerekli durumlarda inisiyatif kullanabileceğini Padişah, şu sözleriyle ifade etmiştir:

"... Enderûn [ve] bîrûnda hastalık var ora- nın ahvâli ırz-ı nâmûs-ı devletime lâyük [ve] lâzım olduğu vech üzere göresin. Bende onda olmadıktan sonra bahçelerde olmak çokluk münâsib ağnanmaz ammâ çâre nedir ol bir sırf muvahhaş hastalıktır rahatlıkları gider. Vâli- dem ve sultân ve ciğer köşem Allah'a emânet verdim. Mümkün olursa Tersane Bağçesi'nde eğlensinler Üsküdar depesi de a'lâdır, deniz aşırı bir mikdar bâridce görünüyor ol tarafın ahvâlin sana sipariş etmişimdir ve hem şim- dilik ondasın oranın ahvâlini benden iyi bilir- sün. Mâdâm ki hastalık ola sarayda olsunlar diyemem hem benim hasretliğim hem muvah- haş maraz olması benim lalam hat-ı şerifim vusûlünde göresin mülâhaza idesin beş on cevâriyle sultan vâlidem ve Mustafa'yı ayrasın böyle şeylere fermâna muhtaç etmeyesin..."³²

olunmuştu..." Bk. TSMA, E. 527/89.

30 TSMA E. 781/29.

31 TSMA, E. 527/83.

32 TSMA, E. 527/79; Afyoncu, Demir, *Turhan Sultan*, 183.

Hanedan ailesi, salgın çıktığında Üsküdar Sa- rayı'na geçmiş olmalıdır.³³ O sırada hamile olan Gülnuş Emetullah Sultan, Kasım 1668'de kızı Ha- tice'yi burada dünyaya getirmiştir.³⁴ Uzakta- yken Harem'i ve ailesinin durumunu merak eden Padi- şah, Ağa'dan onlar hakkında detaylı bilgi istiyor; Abbas Ağa telhislerinde yazmayı ihmal ettiğinde ise "...Niçün vâlide sultân ve haseki sultân ve ciğer köşem Mustafam ahvâllerinden tafsîl-i beyân ey- lemezsin"³⁵ sözleriyle uyarıyordu. Hamile Haseki Gülnuş Sultan'ın sıhhati hakkında ayrıca yazmasını istemişti.³⁶ Doğum müjdesini o sırada Yenişehir'de kışlamakta olan³⁷ padişaha veren Ağa'ya bu kutlu haber için dirlik ihsan etmiştir.³⁸

Dârüssaâde ağaları, hanedan ailesinin saraylar arası nakillerinde veya İstanbul dışına yaptıkları yolculuklarında, arabaların ve yolculuk mühim- matının hazırlanmasından sorumluydu. IV. Meh- med, Hatice Sultan doğduktan sonra haseki sultan ve çocuklarının Yenişehir'e göndermesini bunun için gerekli hazırlıkları yapmasını Abbas Ağa'ya emretti.³⁹ Vâlide Sultan, kız kardeşleri ve hala sul- tanlar konaklamak için başka bir saraya veya Edir- ne'ye gitmek istediklerinde, yol için gerekli hazır- lıklarını Padişah'ın iznini alarak Dârüssaâde ağası yapmıştır.⁴⁰

33 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İE.SM. 286 (1 Ca 1079/7 Ekim 1668).

34 Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca 1106/1654-7 Şubat 1695)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, 530.

35 TSMA, E. 781/29.

36 "... Haseki sultânımın hamli nice oldu kendileri yazmaz sen yazmazsın kâtibe yazdır bu nice olur fikredeyim." TSMA, E. 782/24-13.

37 IV. Mehmed, 6 Cemâziye'l-Evvel 1079/12 Ekim 1668 tarihin- de Yenişehir'e girmiştir. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyinâme- si*, 305.

38 "... telhisinde mevhibe-i sübhân birle sulb-i hümayûnum- dan bir duhter-i sad ahter-i sultânî vücûda geldiğini tebşir ve i'lâmından azîm mahzûz olmuşumdur arzın mücibince iki kıt'a arz-ı hâllere hat-ı şerif ihsânım olup dirlik vermişimdir." TSMA, E. 782/2.

39 TSMA, E. 782/29-2; E. 781/33.

40 TSMA, E. 782/4; E. 527/83.

Dârüssaâde ağasının, başta Vâlide sultan olmak üzere Harem ahalisinin sağlık problemleri ile ilgili de gerekli tedavilerinin yapılması ve takibi konusunda çaba gösterdiği yine aynı yazışmalardan anlaşılıyor. Turhan Sultan'a oldukça düşkün olan IV. Mehmed, Abbas Ağa'dan annesinin rahatsızlığı haberini aldığı anda oldukça üzölmüş, iyileşmesi için gerekli tedavinin yapılmasını Dârüssaâde ağasına sipariş etmişti: "... Vâlidemin inhirâf-ı mizâcın yazmışsın gâyet ile elem çekdim Acîb ne ola. İnşallâh bir nesne yoktur. Hava ların taaffününden nâşî harâret-i hava olmak gerek inşallah bi-avnilâllah birşey yoktur hemân ilacıyla takayyüd idesin."⁴¹ Kezâ, bademcik iltihabı rahatsızlığı sebebiyle genç yaşta vefat eden kardeşi Şehzâde Selim'in⁴² de hastalık sürecini yakından takip etmiştir. Kardeşine çok hekimin karışmamasını, iyi bir hekimin tedavi etmesini ve ilaçlarının takibine ihtimam gösterilmesini Abbas Ağa'ya bizzat tembihlemiştir.⁴³

Dârüssaâde ağası, Padişah başta olmak üzere hanedan ve harem mensuplarının doğum, düğün ve ölüm merasimlerine de yine Padişah'ın talimatıyla özel ihtimam göstermişti. IV. Mehmed, hamile olan kız kardeşi Gevherhan Sultan için Edirne'den gönderilecek beşiğin Vâlide Sultan'a ulaştırılmasını ve Vâlide Sultan'ın düzenleyeceği beşik alayında gerekli malzemenin teminini yine ona havale etmiştir.⁴⁴ Ayrıca, Sultan İbrahim'in hasekilerinden Eski Saray'da bulunan Şivekâr Sultan'ı Kubbenişin Mehmed Paşa ile evlendirmek istemiş; bu doğrultuda Abbas Ağa'ya hem Şivekâr Sultan'ı bilgilendirmesini hem de düğün hazırlıklarını yapmasını emretmişti.⁴⁵

Dârüssaâde ağasının bir diğer sorumluluğu ise hanedan mensupları ve harem hizmetlileri ile Mısır'da vefat eden mazûl ağaların muhallefât işlerini yürütmektir. Vefat edenlerin para, mücevher ve mülklerinden oluşan muhallefât defterlerini hazırlayan Abbas Ağa, borçlarını ödedikten sonra kalan meblağı padişaha göndermiştir.⁴⁶ Örneğin, Sultan IV. Mehmed'in halası ve I. Ahmed'in kızı Fatma Sultan, 9 Ş 1081/28 Ekim 1671 tarihinde vefat ettiğinde⁴⁷ Abbas Ağa, sarayındaki eşyalarını toplayıp muhallefât defterini hazırlamış, eşyalarını satarak kalan borçlarını ödemiş ve mücevherlerini padişaha göndermiştir.⁴⁸ Merhumenin maiyyetindeki genç cariyeler ve ağalarını da saraya almış, yaşlıları ise Padişah'ın talimatıyla azat etmişti.⁴⁹ Ancak Fatma Sultan'ın kendisine verilen talimata rağmen Kambur Mustafa Paşa bahçesi ile Eyüp'teki bir bahçesini satması, Padişah'ın tepkisine sebep olmuştu. Bahçelerin satıldığını duyan Sultan, Ağa'ya neden emrine muhalefet ettiğini sorarak satma gerekçesini kendisine yazmasını emretmişti.⁵⁰

Abbas Ağa, IV. Mehmed'in okumak istediği kitapları temin etmiştir. Nitekim Sultan, İstanbul dışındayken veya sefere giderken okumayı arzu ettiği kitapların listesini Abbas Ağa'ya ileterek bu eserlerin temin edilmesini istemiştir. Nüshası nadir olan *İbn Âdil*⁵¹ tefsirinin "nüsha-i musahhaha" yani tashih edilmiş ve yazısı düzgün nüshasının bulunmasını özellikle tembihlemiştir. Elinde bulunan *İbn Âdil* tefsirini yazısı karışık ve okunması zor olduğundan geri iade etmiş, *Nişâbüri*⁵² tefsirini alıkoyarak diğer ciltlerini talep etmiştir.⁵³

41 TSMA, E. 782/24-4.

42 İsâ-Zâde Târihi (Metin ve Tahlil), haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996, s. 113.

43 "... Karındaşım Sultân Selim'in ilacıyla takayyüd idesin yoluyla eğer çok hekim karışursa çokluk eyü olmaz." Bk. TSMA, E. 781/28; "... Sultân Selim Efendi'ye muâlecde ihtimâm üzere olduğun bildirmişsin ba'de'l-yevm dahî sana lazım olan muâlecesi husûsunda gereği gibi takayyüd ve ihtimâm üzere olma ktır." Bk. TSMA, E. 781/34.

44 TSMA, E. 527/83.

45 TSMA, E. 781/23.

46 TSMA, E. 528/74.

47 BOA, D.BŞM.MTE.d 10532, s. 3.

48 TSMA, E. 527/82.

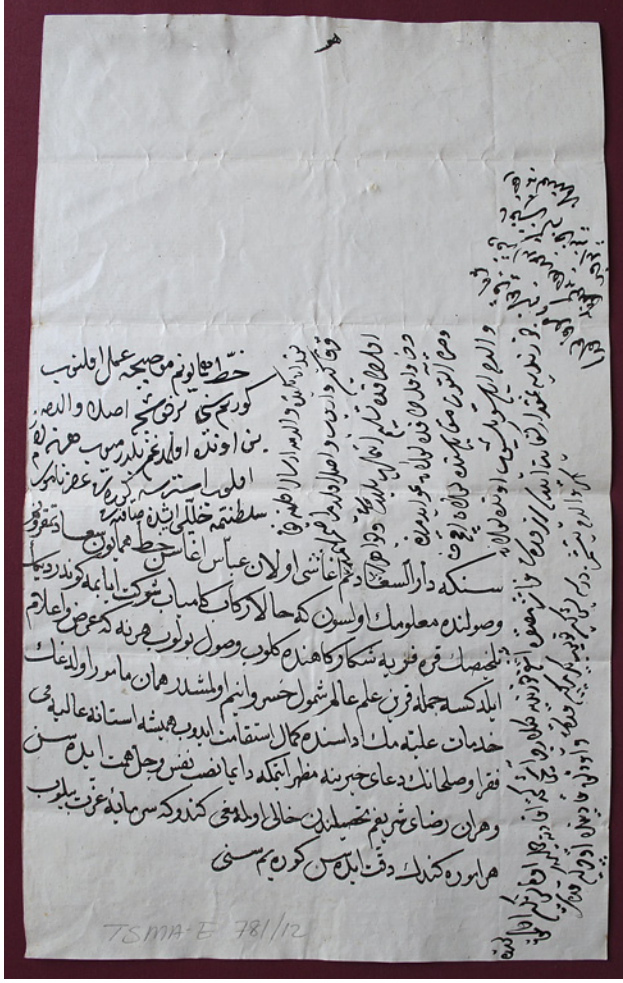
49 TSMA, E. 781/7.

50 TSMA, E. 782/12.

51 Hanbelî âlimi Ebû Hafs Siracüddin Ömer ed-Dımaşkî'nin *el-Lü-bâb fi Ulûmi'l-Kitâb* adlı tefsir kitabıdır. Detaylı bilgi için bk. Ahmet Özel, "İbn Âdil", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt EK-1, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, 582-584.

52 Müfessir ve astronomi âlimi, Nizâmuddin en-Nisâbüri'nin (ö. 730/1329?) tefsiridir. Detaylı bilgi için bk. Ali Turgut, "Nizâmuddin en-Nisâbüri", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, 181-182.

53 TSMA, E. 782/1, E. 527/72; E. 782/16.



Sultan IV. Mehmed'in Abbas Ağa'ya hat-ı hümayûnu TSM-A, E. 781/12

Abbas Ağa, IV. Mehmed ile İstanbul'da bulunan Vâlide Turhan Sultan arasında aracı görevi görmüştür. Padişahın gönderdiği görevli ve musâhiblerle Vâlide Sultan'ı buluşturmuştur.⁵⁴ Yazdığı hat-ı hümayûnlarında bahsettiği hususları Vâlide'ye iletmesini tembihlemiştir.⁵⁵ Her ne kadar Turhan Sultan'la irtibat halinde olsa da⁵⁶ yazdıklarından ha-

berdar edilmesini istemiştir. Bununla birlikte, bazı meseleleri Vâlide Sultan'ın öğrenmesini istememiş, bu gibi durumlarda Abbas Ağa'dan söz konusu bilgileri gizli tutmasını ayrıca talep etti. Avlandığı ve gittiği yerleri genellikle vâlidesine bildirirken, Karaferya şikârgâhında sürgün avlandığını gizlemeyi tercih etmiş ve ağaya da aynı minvalde tembihte bulunmuştu:

Sen ki dârüssaâdetim ağası olan Abbas Ağasın hat-ı hümayûn-ı saâdet-makrûnum vusûlünde mâlûmun olsun ki hâlâ rikâb-ı kâm-yâb-ı şevket iyâbıma gönderdiğin telhisin Karaferye şikârgâhında gelüp vusûl buldu her ne ki arz ve ilâm eyledinse cümle karîn-i ilm-i âlem şumûl-ı hüsvânem olmuştur heman memûr olduğun hidemât-ı aliyyemin edâsında kemâl-i istikâmet idüp hemîşe Âsitane-i aliyyemi fukarâ ve sulehânın duâ-yı hayrına mazhar etmeye dâima nasb-ı nefis-ı cell-i himmet edesin ve her an rızâ-yı şerifim tahsilinden hâlî olmamayı kendine sermâye-i izzet bilüp her umûra kendin dikkat idesin göreyim seni. Hat-ı hümayûn mücebince amel olunup göreyim seni bir hoşça asla vâlideme ben onda [sarayda] olmadığımı bildirmeyüp her ne lâzım olup isterse göresin ırz-ı nâmûs-ı saltanatıma halelli işten sakınsın.⁵⁷

Bir başka paylaştığı konu cariye talebiyle ilgilidir. Edirne'de cariye sıkıntısı olduğundan İstanbul'dan, saray dışından gönderilmesini talep etmektedir. Vâlide Sultan'ın duymaması ve bu konuya muttali olmaması hususunda ayrıca uyarılmıştır: "Edirne'de câriye[ye] bir mikdar muzâyaka olmağla iki üç eyüce câriye bulup rikâbıma gönderesin ve sarây-ı âmiremden olmasın sakınsın vâlidem duymasın bulup gönderdiğini böyle vâlidem muttali bulmasın taşradan bulasın ve bir aşçı bulasın."⁵⁸

54 Afyoncu, Demir, *Turhan Sultan*, 186.

55 "...İmdi sen dahî devletlü vâlideme Girit ahvâlini vech-i meşrûh üzere ilâm idesin heman duâ-yı hayrımızda olsun." Bk. TSM-A, E. 781/5; Afyoncu, Demir, *Turhan Sultan*, s. 186.

56 "...Devletlü vâlidem sultân hazretlerine dahî Eşklehor nam menzilde hat-ı hümayûnum tahrîr olunup me'an gönderilmiştir." Bk. TSM-A, E. 527/78; "... Devletlü vâlidem sultân hazretlerine hat-ı hümayûn-ı saâdet makrûnum ile vücûdum sıhhat üzere olup ve bizzât devlet ve ikbâl ve saâdet-i iclâl ile sayd u şikâr kasd idüp Zağra-i Atik nam mahalle azîmet-i

hümayûnum olduğun ilâm etmekle..." Bk. TSM-A, E. 527/67; "... Devletlü vâlide-i azîzem tarafından gelen mektûb-ı şerifinde buyurmuşlar ki..." Bk. TSM-A, E. 527/69.

57 TSM-A, E. 781/12.

58 TSM-A, E. 781/23.



Harem-i Hümayûn, Kara Ağalar Taşlığı, Kara Ağalar koğuşları

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Dârüssaâde ağaları, Evkâf-ı Haremeyn Nezâreti bünyesinde imparatorluk sınırları dâhilinde selâtin vakıfları da dahil olmak üzere büyük ölçekli vakıfların yönetiminden sorumlu olmuştur. Vakıfların ferağ, intikal ve mahlûlat işleri, mütevellilerin arzları ile selâtin camileri görevlilerinin azil ve tayin işleri, vakıf binalarının tamiri, vakfiyedeki şartlar gereğince, nezârete bağlı vakıfların gelirlerinin toplanmasından sorumlu memurlar vasıtasıyla yerine getirmiştir. Toplanan gelirlerden Mekke, Medine ve Kudüs'e tayin olunan surreler gönderildikten sonra kalan meblağ, Haremeyn hazinesinde muhafaza edilmiştir. Nezâretin bir senelik gelir, gider ve bakâyasının defter suretinde hazırlanarak padişaha sunulmaktaydı.⁵⁹ IV. Mehmed, Dârüssaâde Ağası Musli Ağâ'nın hastalığı zamanında vakıfların

bozulup karışık hâle geldiğinden bahisle, Abbas Ağâ'nın vakıfların yönetimindeki dikkat ve ihtimamını işittiğini kendisinden hizmet beklediğini belirterek memnuniyetini bildirmiştir.⁶⁰ Ağâ'nın işlerini yakından takip eden Padişah, onu görevini adaletle icra etmesi, idaresi altında çalışan mütevellileri işinin ehli, güvenilir insanlardan seçerek⁶¹ vakıf mallarının tevliyetini rica ve iltimasla kimseye vermemesi,⁶² müteveli ve hizmetkarların sözlerine itibar etmemesi ve işlerle bizzat kendisinin ilgilenmesi hususlarında uyarmıştır. Mahlul kalan vakıf malının takibini yaptığı takdirde gelirlerin artacağını belirterek, ancak bu şekilde kendisinin iltifatına mazhar olacağının altını çizmiştir.⁶³

60 TSMA, E. 782/4.

61 TSMA, E. 528/4.

62 TSMA, E. 781/7

63 TSMA, E. 782/15

59 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, 180.

Dârüssaâde ağaları, her yıl Receb ayının on ikinci günü Haremeyne para, altın ve değerli eşyalardan oluşan surre gönderilirken merasim düzenlemişlerdir. Surrenin yol boyunca güvenliğini ve Haremeyne ulaştıktan sonra dağıtımını Dârüssaâde ağasına bağlı olan surre emini yapmıştır.⁶⁴ Surre alayı için Dârüssaâde ağası tarafından devlet ricâli saraya davet edilir; Mekke şerifine gönderilmesi mütâd olan nâme-i hümayûnu reîsülküttâb efendi, Ağa'ya teslim eder ve davetlilere hilatler giydirilirdi. Surre-i hümayûn defterleri Dârüssaâde yazıcısı ve Haremeyn müfettişi tarafından mühürlenir, defterdar imzasını attıktan sonra nişancı tuğrayı çekerdi.⁶⁵ IV. Mehmed, Mekke şerifine gidecek nâme-i hümayûnu gönderdiğini söylemiş ve mühürlerin hazineden alınan mühürle yapılması hususunda Abbas Ağa'yı tenbihlemiştir.⁶⁶ Surre tahsis yapıldıktan sonra kaç kişiye ve ne kadar tahsis edildiğinin hesabını muhtevi defter, Şeyhülharem tarafından hazırlanarak rikâba sunulmuştur.⁶⁷ Surrenin tedarik edilip zamanında gönderilmesine ihtimam gösteren Padişah, neticeden memnun kalınca Ağa'ya hediye samur kürk göndermiştir.⁶⁸

Hesapların kontrolüne azami önem veren IV. Mehmed, Haremeyn evkafı muhasebesini dikkatle takip etmiştir. Sultan, vakıflarından olan deşîşe vakfından elde edilen zahîre ve surrenin fukaraya tahsisinde zaafiyet olduğunu işitmiş, Mısır'dan gelen baltacı ve katipleri ile deşîşe evkafı defterlerini incelemek üzere Abbas Ağa'dan kendisine göndermesini emretmiştir.⁶⁹ Muhasebenin güvenilir adamlarla yapıp kendisine gönderilmesini isteyen Sultan,⁷⁰ vakıf gelirlerinde azalma olduğunu fark etmiş, bu

durumu kontrol altına almak için Ağa'nın nezâretindeki vakıfların sayımını, gelir, gider hesaplarının muhasebesinin yapılmasını ve ne kadar görevli olduğunun tespitini istemiştir.⁷¹ Abbas Ağa, örneğine az rastlanır bir şekilde nezâreti altındaki vakıfların detaylı listesi ile gelir miktarlarının kaydedildiği defterleri hazırlayarak padişaha sunmuştur.⁷² Ağa, imparatorluğun geniş coğrafyasında 330 vakfın yönetimini üstlenmiştir. Mısır'da 17, selâtin ve İstanbul'da 112, Rumeli'de 37, Anadolu'da 164 vakıf mevcuttur.⁷³ Abbas Ağa, vakıf binalarından tamire ihtiyacı olanların keşfini yaptırıp hesap defterini Padişah'a gönderip tamirâtı için izin istemiştir. Sultan Bâyezid'in Amasya'da bulunan cami ve imareti depremde zarar gördüğünden tamire ihtiyacı olduğunu yazdığı Padişah, vakfın gelirlerinin yeterli olmadığını Kandiye seferi masraflarından dolayı ertelenmesini emretmişti.⁷⁴ Kandiye'nin fethinden sonra bu hususu takip ederek ecdad ve diğer vakıfların tamirat bedelini kendi hazinesinden karşılamıştır.⁷⁵

Dârüssaâde ağasının sorumluluğundaki Haremeyn Hazinesi'nde avâid-i hümayûn ve ceyb-i hümayûn gelirleri, vâlide sultan ve diğer sultanların gelirleri muhafaza edilip Harem halkının mücevher ve eşya alımı, carîye bahaları, hanedan ve Harem mensuplarının aylık ve yıllıkları, padişah tarafından verilen ihsanların hesap defterleri Dârüssaâde ağası tarafından tutulup padişaha takdim edilmekteydi.⁷⁶ Haremeyn evkafının gelirinin fazlası ceyb-i hümayûna aktarılmıştır. Abbas Ağa, İstanbul dışında bulunan Padişah'a Haremeyn evkafının ziyadesini, muhallefât ve diğer kalemlerden gelen gelirlerini göndermiştir.⁷⁷ Padişahın emri üzerine

64 Ş. Tufan Buzpınar, "Surre", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, 568.

65 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, 181.

66 "... surre-i şerife mühürlenmek için hâlâ hazine-i âmirede mahfûz olan mühür-i şerifimi alup edâ-yı hizmetden sonra yine hüddâm-ı hazînemeye teslim idesin ve Şerif duâcımıza gidecek nâme-i hümayûn-ı şevket-makrûn dahi yazılıp sana gönderilir." Bk. TSMA, E. 528/3.

67 Medine'de 11.340 kişiye surre dağıtılmıştır. Bk. TSMA, E. 782/7.

68 TSMA, E. 781/15; E. 782/6-2.

69 TSMA, E. 781/15; E. 782/7.

70 TSMA, E. 782/11.

71 TSMA, E. 782/24-4

72 Abbas Ağa'nın nezaretindeki vakıfların listesi için bk. Arslantürk, Arslanboğa, "1668-1670 (H. 1079-1080) Yıllarında Dârüssaâde Ağası Nezâretindeki Vakıflarla İlgili Bazı Arşiv Kayıtları", 21-36.

73 Arslantürk, Arslanboğa, "1668-2670 (H. 1079-1080) Yıllarında Dârüssaâde Ağası Nezâretindeki Vakıflarla İlgili Bazı Arşiv Kayıtları", 18-20.

74 TSMA, E. 527/88.

75 TSMA, E. 528/3; 528/71; E. 528/65

76 Altındağ, "Dârüssaâde Ağası", s. 2-3.

77 TSMA, E. 781/18; E. 527/90; E. 782/4.

gelirlerinden hizmetlilere ve görevlilere ihsânları dağıtmıştır.⁷⁸ Vâlide Sultan'a Mısır ve Boğdan'dan mutâd gelen câizelerle mansıb değişimlerinde gönderilen caizeleri teslim etmiştir.⁷⁹ Ayrıca Padişah'ın gelir kalemleri ile miktarını ve harem için yaptığı harcamaları da ayrı bir raporla Padişah'a sunuyordu.⁸⁰ Bu konuda titiz olduğu anlaşılan Sultan IV. Mehmed, hazine kendisine ulaştığında saydırmakta, eksik ise neden eksik geldiğini ağadan araştırmasını ve kendisine hesapların dökümü ile rapor etmesini istiyordu. Gecikme olduğu durumlarda ise bunun gerekçesini de ayrıca sorguluyordu.⁸¹

Dârüssaâde Ağası Abbas Ağa, İstanbul'dan uzakta olan Sultan IV. Mehmed'e muntazam bilgi akışı sağlayan en önemli kanallardan biri olmuştur. Efendisini Harem ve hanedan dışında özellikle İstanbul hakkında bilgilendirmiştir. Yazışmalarda sık sık rastlanan "Ol cânibde rikâbıma arza lâıyk olan ahvâlden her ne ki vâkı' ola mahalliyle i'lâmdan hâlî olmayup...";⁸² "tamâm sadâkat ve istikâmet ile hizmetin bildircek zamandır"⁸³ gibi ifadeleri kendisine duyulan güven ve beklentinin bir tezahürüdür. Hiç şüphesiz haremde yakın temasta olduğu Vâlide Sultan'la birlikte hareket etmiştir. Nitekim IV. Mehmed de haberlerin hakikatiyle kendisine ulaştırılması maksadıyla vâlidesi ile Abbas Ağa'yı İstanbul'da bıraktığını hat-ı hümayûnunda belirtmiştir:

Sen ki Dârüssaâdetim ağasısın hala telhîsin gelüp mefhûmu malûmum olup lâkin telhîsinde bir meâl-i muhassal olmayup ahvâli bildirmekten gayet sana elem üzereyim ne var zâhir siz vâlidem ile orada alıkomanın manası her ne olursa bir hoşça avdete irişüp neticeyi sana bana bildirmektir yazarsın ihtilâl var eksik değil dersin ne içün olduğunu bildirmezsin...⁸⁴

78 TSMA, E. 781/12; E. 782/9.

79 TSMA, E. 527/69.

80 TSMA, E. 528/62; 63; 64; 66; 67; 73; 74; 75; 76; 77.

81 TSMA, E. 782/23; E. 527/69; E. 527/86.

82 TSMA, E. 781/21.

83 TSMA, E. 527/73.

84 TSMA, E. 784/24-5.

Özellikle Sultan IV. Mehmed'in Girit Seferi'ne çıktığı dönemde, 1668 yılında İstanbul'da halk ve Galata'daki iç oğlanlarının isyan teşebbüsünde Abbas Ağa, Padişah'a bilgi aktarmakta önemli rol oynamıştır.⁸⁵ Her ne kadar isyan girişimini tetkik etmek üzere Mehmed Paşa'yı göndermiş olsa da sadakatine güvendiği vâlidesi ve Dârüssaâde Ağası Abbas Ağa, padişahın emri üzerine isyan teşebbüsünün sebepleri, kimlerin etkili olduğu ve uygulanan cezalar hakkında tafsilatlı bir rapor hazırlamıştır.⁸⁶ Bu hususta İstanbul Kaymakamı Yusuf Paşa'nın yönetimde zâfiyeti olup olmadığını İstanbul'u iyi idare edip etmediğini Abbas Ağa'ya ayrıca sormuştur.⁸⁷ İsyanın bastırılması ve ihtilale sebebiyet verenlerin cezalandırılması amacıyla kaymakam paşa, bostancıbaşı ve yeniçeri ağasına gönderdiği emirler hakkında Abbas Ağa'yı ayrıca bilgilendirmiş; görevlerini ihmal etmemeleri için onların takipçisi olmasını emretmiştir. IV. Mehmed, Abbas Ağa'yı İstanbul'un en yetkili amiri konumunda olan İstanbul kaymakamı ve onun ardından gelen yeniçeri kaymakamı ve bostancıbaşıdan üstün görmüş ve onların denetçisi konumuna

85 IV. Mehmed, hayatta bulunan kardeşlerini birkaç kere öldürme girişiminde bulunmuştur. Ancak onları koruma görevi üstlenen Vâlide Sultan'ın engeliyle karşılaşmıştır. 1668 tarihinde Girit Seferi niyetiyle Yenişehir'e gittiğinde vâlidesinden kardeşlerinin başını göndermesini istemiştir. Vâlide Sultan, padişahın emrine karşı çıkarak yeniçerilerden şehzâdeleri korumak üzere yardım talep etmiştir. İstanbul'da dedikodu yayılmış ve imparatorluğu ihtişamlı günlerine kavuşturacağına inandıkları şehzâdelerin öldürülmesine karşı çıkan halk, isyan çıkarmıştır. Şehzâdeler mevzusunun yanında çeyrek asırdır süren Girit Seferi'nin halk üzerinde oluşturduğu ekonomik yük ve padişahın İstanbul'da bulunmaması gibi sebepler isyanın çıkmasında etkili olmuştur. Detaylı bilgi için bk. Çakır, IV. Mehmed'in Ailesi ve Hanedan Politikası, 166-170.

86 "... benim kerametlü pâdişâhım bu tarafın ahvâli tafahhus-ı mülûkâne buyrulur ise zokak başında kağıt bulunduğu istimânda bu ednâ kulları kaymakam paşa kullarına haber gönderüp nice ahvâli suâl olundukda bundan akdem bir kaç defa cunûnu zâhir olup tımarhâne konulan İbrâhim nâm kimesnenin fiili olduğu muhakkak olmağın mecnûn-ı merkûm ahz olunup kanlı kuyuya konulmuştur mâlûm-ı hümayûnları oldukda emr-i fermân pâdişâhımdır benim mehâbetlü pâdişâhım kaymakam paşa ve sekbanbaşı kulları gece ve gündüz bi-hamdillâh-i Teâlâ devlet-i aliyelerinde hâb-ı rahatı terk idüp sa'y ve takayyüde kusurları yoktur..." TSMA, E. 781/13.

87 TSMA E. 527/73; Afyoncu, Demir, *Turhan Sultan*, 171-172

[illegible]

TSMA-E 781/13

getirmiştir.⁸⁸ Abbas Ağa, ayrıca İstanbul'da şüpheli çıkan yangınları telhisle bildirmiştir. Padişahın kendisinden yangınların kim tarafından ve neden çıkarıldığını araştırmasını istemesi üzerine⁸⁹ Ağa, yangına sebebiyet verenlerin aldıkları cezaları da içeren bir rapor hazırlamıştır.⁹⁰

Bilgi akışı tek yönlü olmamıştır. Abbas Ağa'dan İstanbul'un ahvâli hakkında haber beklerken, IV. Mehmed de kendisinin sıhhati,⁹¹ konakladığı yerler⁹² ve Kandiye'deki kuşatmanın gidişatı hakkında Ağa'ya bilgi vermiş; o da bu haberlerin payitahtta yayılmasında aracı olmuştur. Başta Vâlide Sultan olmak üzere harem ahalisi, Ağa'nın geniş iletişim ağı içinde bulunanlar ve İstanbul halkı, padişah hakkında bilgi sahibi olmuştur. Yaklaşık çeyrek asırdır

devam eden Girit kuşatmasının (1649-1665) fetih haberi İstanbul'da sabırsızlıkla beklenmekteydi. Bunun farkında olan padişah, sadrâzam tarafından iletilen fethin yakın olduğuna dair müjdeli haberleri Dârüssaâde ağasına ulaştırıyordu.⁹³ Sultan, Eğriboz'a doğru hareket ettiğinde gelen fetih müjdesini Abbas Ağa'ya yazarak harem-i hümayûnda üç gün üç gece donanma yapılmasını emretmiştir.⁹⁴ Ağa da kendisine pişkeş göndermiştir.⁹⁵

Abbas Ağa, saray ve devlet yönetiminde önemli bir nüfuza sahip olmuştur. Harem idareciliği görevini yürütmesi, onu Padişah'a ve Vâlide Sultan'a fiziksel olarak her zaman yakın kılmıştır. Padişah saraydan uzakta bulunduğu anda ise düzenli yazışmalarla irtibatını sürdürmüştür. Buna ek olarak yüksek gelire sahip Haremeyn vakıflarının idarecisi ve hizmetindeki görevlileri imparatorluğun geniş coğrafyasına yayılmıştır. Abbas Ağa, Padişah'ın güvenini kazanarak geniş yetkilerle donatılmış, zaman zaman onun adına hareket edecek kadar güçlü bir konuma gelmiştir. Nüfuzu sayesinde saray ve devlet görevlilerinin tayinlerinde etkili olmuş, çeşitli işlerde aracılık rolü üstlenmiştir.

Öte yandan yetki sınırlarını aştığında Sultan IV. Mehmed, mutlak otoritenin kendisi olduğunu açıkça ortaya koymuş ve Abbas Ağa'yı sert dille uyarmıştır. Özellikle hizmetinde olanlara çıraklık vermeyeceğini Ağa'ya yazmasına rağmen aynı hususta sadrâzamdan yardım istediğini haber alan Padişah, ferman ettiği husus üzerine sadrâzamanın emir veremeyeceğini, emir verme yetkisinin yalnızca kendisine ait olduğunu vurgulamıştır. Her ne

88 Çakır, IV. Mehmed'in Ailesi ve Hanedan Politikası, 178-179; Afyoncu, Demir, *Turhan Sultan*, 176-182.

89 "Hâliyâ Âsitâne-i devletimde birbiri akabince iki üç defa harik vâki' olam eyü âlâmet değildir. Şehre böyle ale't-tevâli ihrâk isâbet etmek eşirâ ve harâmzâde fesâdı olmak ihtimâlidir. İmdi bu husûsun mebd-i ne yüzden vücûd bulmuştur ve ne tarik ile harik isâbet etmiştir fi'l-vâki' harâmzâde işi midir nihânice tecessüs idüp bu bâbda her ne ki işittik ve müşâhede ettik ise bâde'l-yevm dahî ne yüzden müşâhede eder isek vukuu üzere rikâb-ı kâmyâbıma arz u i'lâm idesin." Bk. TSMA, E. 781/30; Afyoncu, Demir, *Turhan Sultan*, 182.

90 "... Fermân-ı hümayûnum üzere bundan akdem vâki' olan hariklerin ve mebd-i harik olanların cezası ve bazı mertebe dahî vâki' olan ihrâkı bildirmişsin cümlesi mâlûm-ı mülûkânem olmuştur." Bk. TSMA, E. 781/31

91 "... Eğerçi bir mikdâr hummâdan munharifü'l-mizâç olmuştum amma Elhamdülillahi Teâla şimdiki halde vücûd-ı hümayûnum sıhhatde ve mizâc-ı lütf-i imtizâcım selâmet ve afiyette olup tefakkud-ı mülûkanem o cânibin ahvâline masrûfdur hattâ ber-vech-i mahsûs tefahhus için bir musâhib kulum gönderilmiştir." Bk. TSMA, E. 781/22; "... Vücûdum sıhhat üzere olup ve bizzat devlet ve ikbâl ve saâdet-i iclâl ile sayd u şikâr kasd idüp Zağra-i Atik nâm mahalle azîmet-i hümayûnum olduğun ilâm etmekle..." bk. TSMA, E. 527/67; Afyoncu, Demir, *Turhan Sultan*, 170.

92 "Hâliyâ devlet ve saâdetle Yenişehir'den Eğriboz taraflarına teveccüh-i hümayûn olmuştur." TSMA, E. 527/78; Afyoncu, Demir, *Turhan Sultan*, 181; "Hâlâ cenâb-ı celâlet-meâbım tereffüh ve istirahat için Çukurçayırı kurbunda vâki tepede birkaç gün nasb-ı hıyâm ikâmet etmişimdir Elhamdülillâh mubârek vücûd-ı şerifim inâyet-i Hak ile sıhhat ve afiyet ve zevk ve safâ ve refâhiyet üzeredir ancak ol semtin ahvâli sıkça sıkça mârûz-ı rikâb-ı devlet iyâbım olmasına müterâkkibim." Bk. TSMA, E. 3/781; "... Sefer-i zafer eser yollarında kat-ı menâzil ve tay-ı merâhil ederek hâlâ Rebiülâhirin gurre-i garrâsı cumartesi Drama kurbunda vaki Burtoz Kaynarcası nam mahalde darb-ı hıyâm-ı ihtişâm istirâhat-ı asker için bir gün meks ve ârâm olunmuştur. Bk. TSMA, E. 781/4.

93 "Haseki Ağa kulumu hat-ı hümayûnla Girid'e göndermiş idim hâlâ fermânım üzere edâ-yı hizmet idüp geldi bi-hamdillâh-i Teâlâ kızıl tabyanın nihâyetine karib yerleri kabza-yı teshîre gelüp ve yeni duvara yakın varılup henüz guzât-ı islâm kullarımın feth-i kaleye kuvvet-i kalbleri ve cell-i himmetleri mukarrer idüğün arz eyledi amma hakikatde heman hazret-i Hüda celle şânuhunun inâyet-i ezeliyyesi ve eltâf-ı lem-yezelliyesine mevkûftur. İnşallâh-ı Teâlâ ümididir ki sonu hayır ola vezir-i âzâm lalamın telhisinde dahî yazılan mazmûn-ı mezkûrdan imdi sen dahî devletlü valideme Girit ahvâlini vech-i meşrûh üzere i'lâm edesin heman duâ-yı hayrımızda olsun." Bk. TSMA, E. 781/5

94 TSMA, E. 782/6-5

95 TSMA, E. 782/6-1. Abbas Ağa, bayramlarda da padişaha pişkeş göndermiştir. Bk. BOA, TSMA, E. 782/11; E. 528/2.



Harem-i Hümayûnda Şehzâdeler Mektebi'nde Dârüssaâde ağası odasında Abbas Ağa tarafından yazdırılan üzerinde Bakara Sûresi'nin 255. âyet-i kerimesi'nin (Âyete'l-Kürsi) olduğu kitâbe

"İşbu âyet-i kerimeyi hâlâ Dârü's-saâde Ağası Abbas Ağa yazdırmışdır bizden sonra gelip gidenlerden her kim nazar ederse bir Fâtihâ üç ihlâs okuyup rûhuna hediye eyleye sene [10]80"

kadar Abbas Ağa'ya büyük yetkiler vermiş olsa da onun yaptıklarından haberdar olmuştur. Dolayısıyla Ağa'nın dışında farklı kaynaklardan da haber alarak yönetim üzerindeki denetimini daima sürdürmüştür. IV. Mehmed, yetki devrinde bile mutlak kontrolü elden bırakmamıştır.⁹⁶

Abbas Ağa, üç buçuk yıl hizmet ettikten sonra dârüssaâde ağalarının azillerinde âdet olduğu üzere Mısır'a gönderilmiştir.⁹⁷ Kendisinden sonra dârüssaâde ağası olan Yusuf Ağa, padişaktan gelen azil emrini, 15 Ra 1082/22 Temmuz 1671 Pazartesi günü akşam üzeri Üsküdar bahçesinde teslim etmiştir. Ertesi gün Yusuf Ağa, Haremeyn hazinesinde muhafaza edilen 1081/1671 yılının Haremeyn evkaf mukâtaa gelirleri ile gelir fazlasından padişaha ait ceyb-i hümayûn gelirlerinin (avâid zevâid akçeleri) hazine defterine göre muhasebesini yaptıktan sonra



Bakara Sûresi'nin 255. âyet-i kerimesi'nin (Âyete'l-Kürsi) olduğu kitâbenin detayı

⁹⁶ Detaylı bilgi için bk. Çakır, *IV. Mehmed'in Ailesi ve Hanedan Politikası*, 182.

⁹⁷ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, 58.

Ağa'dan görevi teslim almıştır. Çarşamba günü ev-kaf işlerini bitirdikten sonra Padişah'ın emri üzerine gemi ile yola çıkacağı söylendiğinde Abbas Ağa, Mısır'la ilgili işleri olduğu gerekçesiyle yirmi gün daha kalmak için ısrarcı olmuştur. Padişah'ın emri üzerine hemen gitmesi söylendiğinde muhtemelen neden azledildiği hakkında bilgisi olmayan Ağa korkarak "hakkımızda bir şey mi vardır" diye sormuş; neticede en fazla on bir gün daha kalmasına müsaade edilmiştir.⁹⁸

Abbas Ağa, Mısır'a gittikten uzun bir süre sonra 1108/1697 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.⁹⁹ Kendisi, dârüssaâde ağalığından önce ve sonra birçok hayır eseri yaptırmıştır. Bunların en bilinenleri Beşiktaş'ta bir cami; Çapa Molla Gürâni'de Selçuk Hatun'a ait harap durumdaki camiye minber ilavesiyle yaptırdığı cami; Elazığ'ın Çemişkezek kazasının Örençay (Hinesor) köyündeki cami ile muallimhâne; İstanbul Lâleli'de bir çifte hamam, Nevbethâne mahallesi ile Demirkapı'da birer hamam; Üsküdar'da Câfer Çelebi Camii karşısında, Atpazarı'nda üç yol ağzında, Beşiktaş'ta Abbas Ağa Camii yanında, Atikali Paşa mahallesinde sebil, çeşme ve muhallimhâne; Nevbethâne mahallesinde bir muallimhâne ile dârülkurrâ. Bazı konaklarla vakıflarına gelir sağlamak için birçok dükkân ve bekar odası yaptırmıştır.¹⁰⁰

Abbas Ağa'nın ölümünden sonra düzenlenen muhalefât defterinde kayıtlı Mısır'daki şahsi mülkü olan vakıf emlak ve işletmeler onun ticari zenginliğini, kitaplar ise entelektüel birikimini ve zevkini ortaya koymaktadır. Mülkleri; metal aletler, arazilerden elde edilen gelirler, ticari yapılar, konut ve dini yapılar ile kitaplardan oluşmaktadır. Kırsal ve kentsel bölgelerde yer alan mülklerinin sayısı oldukça fazladır. Ticari mülkleri daha ziyade Kahire'nin kuzey doğusundaki Zifta bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bir kapalı pazar, bir vekâlet yani kervansarayla birlikte depo, bir kahvehane, bir

kahve öğütme yeri ve dört dükkândan oluşan yapı topluluğu ile bir mektebin üzerinde yer alan iki adet depo odası vardı. Kahire'de vakıf mülkü arsalar, dükkânlar ve evler de bulunmaktadır. Gamaliye'deki kahve ve Bulak'daki keten vekâletleri en önemli ve büyük işletmeleridir. Kendi evinin Güney Kahire'de, elit tabakanın oturduğu Birket el-Fil'de olduğu bilinen Ağa'nın, Babü'l-Fütuh civarında bir vakıf zaviyesi ve Minyat Zifta'da bir vakıf medresesi de bulunmaktadır.¹⁰¹

Kitap ve okuma meraklısı olduğu anlaşılan Abbas Ağa'nın muhalefâtında yer alan kitaplar, servetin en ilgi çekici yanındır.



Harem-i hümayûnda Şehzâdeler Mektebi'nde Dârüssaâde ağasına ait iç odada Abbas Ağa tarafından yazdırılan üzerinde İhlâs Sûresi ile Bakara Sûresi'nin 137 ve Hâc Sûresi'nin 78. âyet-i kerimelerinin olduğu kitâbe

98 TSMA, D. 1219/1.

99 Abbas Ağa'nın muhalefât defteri 26 L 1108/18 Mayıs 1697 tarihinde düzenlenmiştir. Bk. K.K. 2441.

100 Yusuf Halaçoğlu, "Abbas Ağa", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, 20.

101 Abbas Ağa'nın vakıf mülkleri konusunda detaylı bilgi için bk. Hathaway, "The Wealth and Influence of An Exiled Ottoman Eunuch in Egypt: The Waqf Inventory of 'Abbas Agha", 295-308.

Kitap Adı	Adet	Konu
Kur'an-ı Kerim (1 adet)	1	
Eczâ-yı Şerife /60 cüz	60 cüz	
Tefsîr-i Ebu'l-Leys	2	Tefsir
Tabîr-i Şerîf	1	Rüya tabirleri
Hülâsatü'l-Vefâ	1	Medine-i Münevvere Tarihi
Kâdihân	1	Hanefi fikhı
Sadru's-Şeria	1	Hanefi fikhı
Hâşiyât-ı Ahmed Çelebi	1	Hanefi fikhı
Dürer ü Gurur	1	Hanefi fikhı
Metn-i Hidâye	1	Hanefi fikhı
Şerhü'l-Münye	1	Hanefi fikhı
Câmi	1	Tasavvuf
Şerhü'l-Meşârik	1	Hadis
Mukaddime el-Gaznevî	1	Hanefi fikhı
Şerh-i Raciyye fi'l-Ferâiz	1	Hanefi fikhı
Resâil-i Nuh Efendi	1	Hanefi fikhı
Tarih-i İbn Kesîr	1	İslam tarihi
Kimyâ-yı Saâdet	1	Ahlak-Tasavvuf
Şerh-i Mûcezz fi't-tıbb	1	Tıp
Ahlâk-ı Alâi	1	Ahlak
Ravzatü'l-Ekber	1	Tarih
Mecmua-i Mevâiz	1	Vaaz
Kırâatü'l-evrad	1	Tasavvuf
Tabakatü'l-Evliya	1	Evliya biyografisi-Tasavvuf
Şerh-i Manâtikü'l-Harr	1	Tasavvuf
Tevârih-i Âl-i Osman	1	Tarih
ez-Zahire fi't-Tıbb	1	Tıp

Tablo 1. Abbas Ağa'nın Kitapları¹⁰²

Abbas Ağa'nın yirmi yedi kalemde küçük bir kütüphaneyi oluşturacak kitabı bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve cüzler başta olmak üzere tefsir kitapları listenin en başında olup adet olarak fazladır. İbadet, fetva, namaz ve miras hukukuna dair Hanefi fikhı kitapları ise önemli bir yekünü tutmaktadır. Bunlara ek olarak İslâm tarihi ve Osmanlı tarihi kitapları ile Câmi'nin divânı yer almaktadır. Bu dini ve edebi eserlerin çoğu Osmanlı saray eğitiminin parçasıdır. Abbas Ağa, küçük ve seçkin kütüphanesinin temellerini sarayda eğitim aldığı süreçte kurmuş olmalıdır ki bunlar Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça olmak üzere Osmanlı saray mensuplarının aşına olduğu üç dilde yazılmış kitaplardır. Hathaway, kitap listesindeki Ağa'nın tasavvufi eğilimine işaret eden dört eserin saray eğitimi ile ilgisi olmadığına dikkat çeker. Bunlar, El-Gazâlî'nin *Kimyâ-yı Saâdet*, Feridüddîn Attar'ın sufi biyografileri, *Mantıku't-Tayr* ve *Kırâatü'l-Evrad* isimli eserleri. Sahip olduğu tasavvuf kitaplarının yanında Abbas Ağa'nın Mısır'da bir zaviye vakfetmesi tasavvufi eğilimini açıkça ortaya koyar.¹⁰³ Eğitim sürecinde kurmaya başladığı kütüphanesinin kendi okuma zevki ve ilgi alanlarına göre şekillendiği anlaşılmaktadır. Listedeki tıp, tasavvuf ve rüya tabirleri kitapları bunun göstergesidir. III. Ahmed (1703-1730) ve I. Mahmûd (1730-1754) dönemlerinde dârüssaâde ağılığı yapan Hacı Beşir Ağa'nın (ö. 1746) kitapları arasında da Hanefi fikhı, Farsça şiirler, *Tevârih Âl-i Osman* gibi benzer kitaplar bulunmaktadır. Enderûn'da yetişen sarayın seçkin zümresinden olan ağaların öğrenme ve kitap biriktirme tutkusuna sahip oldukları görülmektedir. Kitapları vakfetmeleri ve onlara el konulmaması pahalı yazmalara yatırım yapmayı cazip hale getirmiştir.¹⁰⁴

102 Kitap Listesi, Hathaway, "The Wealth and Influence of An Exiled Ottoman Eunuch in Egypt: The Waqf Inventory of 'Abbas Agha", 297-301'den hazırlanmıştır.

103 Hathaway, "The Wealth and Influence of An Exiled Ottoman Eunuch in Egypt: The Waqf Inventory of 'Abbas Agha", 309-315.

104 Hathaway, *Osmanlı Sarayının En Ünlü Haremağası Hacı Beşir Ağa*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014, 83-84.

Sonuç

16. yüzyılın sonlarından itibaren dârüssaâde ağalığı, Osmanlı sarayında yalnızca bir hizmet makamı olmaktan çıkıp, padişaha ve hanedana en yakın konumda yer alan; büyük bir siyasi, idari ve ekonomik nüfuza sahip, saray içi ve dışı politikaların yönlendirilmesinde aktif rol oynayan bir iktidar odağına dönüşmüştür. Padişah tarafından “nâmus-ı saltanat”ın muhafızı olarak tanımlanması, bu makamın sadece fiziksel değil, aynı zamanda ahlaki ve siyasi anlamda da ne denli kritik bir görev üstlendiğini göstermektedir. Özellikle IV. Mehmed ile Abbas Ağa arasındaki yazışmalar, padişah ile Dârüssaâde ağası arasındaki ilişkinin mahiyetini ve bu makamın sahip olduğu çok boyutlu fonksiyonu ortaya koymaktadır. IV. Mehmed gibi seferlere çıkan ve saraydan uzak kalan bir padişah döneminde Dârüssaâde ağasının görevi yalnızca Harem’i korumakla sınırlı kalmamış, İstanbul’daki genel asayişin gözetimi, saray içi ve dışı haberlerin takibi, kaymakam paşa ile ilişkiler ve devletin önemli meselelerinin padişaha bildirilmesi gibi geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Abbas Ağa, Padişah’ın teveccühüne karşılık mutlak sadakat ve titizlikle hareket etmiş; her gelişmeyi vakit geçirmeksizin telhisler ile bildirerek Padişah’ın güvenini pekiştirmiştir. IV. Mehmed, yazışmalar kanalıyla Abbas Ağa’yı yakından takip etmiş ve onun sorumluluğu altındaki Haremeyn evkafı ve hazinesinin hesaplarını sıkı kontrol altında tutmuştur. Ağayı asli görevlerinin haricinde geniş yetkilerle donatmış, ancak kendi belirlediği sınırların dışına çıkmasına izin vermemiş ve denetimli yetki politikası uygulamıştır.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

Topkapı Sarayı Arşivi Evrakı (TSMA E.)

E. 527/67; 69; 72; 73; 78; 79; 82; 83; 86; 88; 89; 90; 528/2; 3; 4; 62; 63; 64; 65; 66; 67; 71; 73; 74; 75; 76; 77; 781/3; 4; 5; 7; 12; 13; 15; 18; 21; 22; 23; 28; 29; 30; 31; 33; 34; 782/1; 4; 6-1; 6-2; 6-5; 7; 9; 11; 12; 15; 16; 23; 24-4; 24-5; 29-2; 24-13;

Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri (TSMA D.)

D. 1219/1

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

İbnül Emin Tasnifi Saray Mesâlihi (İE.SM.)

İE.SM. 286

Baş Muhasebe Mutfak Masraf Defterleri (D.BŞM.MTE.d)

D.BŞM.MTE.d 10532, s. 3

Kamil Kepeci Tasnifi (KK.d)

K.K.d 2441

II. Kaynak Eseler

Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi’-Nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)], haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.

Afyoncu, Erhan, Uğur Demir. *Turhan Sultan*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.

Ahmed Resmi Efendi. *Hamiletü’l-Küberâ*. Haz. Ahmed Nezihi Turan. İstanbul: Kitabevi Yayınevi 2000.

Akkaya, Ziya. *Vecihî Devri ve Eseri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara 1957.

Aktemur, Ramazan. *Anonim Osmanlı Vekâyinâmesi (H. 1058-1106/M. 1648-1694) Metin ve Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Altındağ, Ülkü. “Dârüssâde”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994: 1-3.

Arslantürk, Ahmet, Kadir Arslanboğa. “1668-2670 (H. 1079-1080) Yıllarında Dârüssaâde Ağası Nezâretindeki Vakıflarla İlgili Bazı Arşiv Kayıtları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*. 34/II (2015): 15-39.

Baer, Marc David. *IV. Mehmed Döneminde Osmanlı Avrupa’sında İhtida ve Fetih*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayınları, 2008.

Buzpınar, Ş. Tufan. “Surre”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009: 567-569.

Çakır, Merve. *IV. Mehmed’in Ailesi ve Hanedan Politikası*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2024.

Değirmenci, Tülin. *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.

Emecen, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan ve Toplum*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.

- Halaçoğlu, Yusuf. "Abbas Ağa", *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988: 20-21.
- Hathaway, Jane. *Osmanlı Sarayının En Ünlü Haremağası Hacı Be-şir Ağa*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014
- Hathaway, Jane. "The Wealth and Influence of An Exiled Otto-man Eunuch in Eygpt: The Waqf Inventory of 'Abbas Agha", *Jesho*, 37/4 (1994): 293-317.
- Hathaway, Jane. "Habeşi Mehmed Agha: The First Chief Harem Eunuch (Darüssaade Ağası) of the Ottoman Empire", *The Is-lamic Scholarly Tradition*. Ed Asad Q Ahmad, Michael Bon-ner ve Behnam Sadghi. Leiden: Brill, 2011, 179-195.
- İsâ-Zâde Târihi (Metin ve Tahlil). Haz. Ziya Yılmaz. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1996.
- Karaçay Türkal, Nazire. *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca 1106/1654-7 Şubat 1695)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İs-tanbul 2012.
- Necipoglu, Gülru. *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tö-ren ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Özel, Ahmet. "İbn Âdil", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Cilt EK-1, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988: 582-584.
- Pierce, Leslie P. *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümrânlık ve Kadınlar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayın-ları, 1998.
- Tezcan, Baki. *Searching Osman: a Reassessment of the Deposi-tion of the Ottoman Sultan Osman II (1618-22)*. Doktora Tezi, Princeton University, 2001.
- Tezcan, Baki. *The Second Empire Political and Social Transfor-mation in the Early Modern World*. Cambridge: Cambridge Uni-versity Press, 2010.
- Turan, Ahmet Nezihi. "Mahremiyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları", *Osmanlı Araştırmaları*. 19 (1999): 123-148.
- Turgut, Ali. "Nizâmeddin en-Nisâbüri", *Türkiye Diyanet İslâm An-siklopedisi*, Cilt 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007: 181-182.
- Uluçay, Çağatay. *Harem II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *OsmanlıDevletinin Saray Teşkilatı*. An-kara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Zinkeisen, John Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Cilt 4. Çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.